O SCRISOARE INEDITĂ A LUI NICOLAE VOLENTI CĂTRE VASILE POGOR

DE

DAN MĂNUCĂ

Nici o altă societate literară românească, afară de cenaclul de la „Viața românească", nu a cunoscut o atît de intensă activitate epistolieră, precum Junimea. Bogata corespondență a junimiștilor umple cîteva tomuri voluminoase din *Studiile și documentele literare* ale lui I. E. Torouțiu și oferă în același timp istoriei literare mereu alte și alte inedite. În cele ce urmează, dăm la lumină o foarte interesantă scrisoare trimisă de Nicolae Volenti colegului său întru Junimea — Vasile Pogor.

Uitat aproape cu desăvîrșire este azi Nicolae Volenti, deși numele său nu era al unui necunoscut în ultimele două decenii ale secolului trecut. Născut la Galați, în 1857, a urmat dreptul la Paris, spre a continua, pare-se, cariera tatălui său. La 18 ani, tipărește la Galați cel dintîi volum, *Cîteva strofe*; e, probabil, și anul în care pleacă din țară. Trimisese însă versuri la „Convorbiri literare" încă din 1873, dar fusese primit cu o uimire umilitoare, tipică Junimii cînd se afla în fața unei scrieri lipsite cu totul de calități. La poșta redacției din august 1873, se poate citi, sub inițialele „N.G.V.", un răspuns descurajant: „Ce v-am greșit?". Cu toate acestea, Volenti nu va purta pică nici lui Iacob Negruzzi, nici celorlalți junimiști, deși, peste cîțiva ani, va polemiza cu ei. Nu după multă vreme însă de la apariția acestui răspuns, la mai puțin de un an, lui Volenti îi apar în „Convorbiri" cîteva pasteluri, specie în care va excela și care alcătuiește partea cea mai rezistentă a volumului din 1875. Surprinde, la foarte tînărul poet, desprinderea de atotputernica influență a lui Alecsandri și conceperea unor versuri care, fără să fie deosebit de inspirate, au totuși cîteva note personale. Cursivitatea strofelor sale e plină de grație, gingășia nu are prea multe urme de afectare: „În valea ce spune cînd noaptea e-n fire,/ De-o lacrimă scursă în chin de iubire,/ O dalbă copilă veni la izvor/ Cosița să-și spele în cursu-i ușor" *(Apusul soarelui)*. Imaginile nu sînt tocmai noi, dar limbajul poetului e curat: „Îmbrăcată e cîmpia în veșmîntul tinereții,/ Zugrăvit de primăvară și cu iarbă și cu flori,/ Lumei soarele trimite ceasul scump al dimineții,/ Ceas menit spre deșteptare și vestit prin mîndre zori" *(Duminică dimineața la țară)*.

La Volenti impresionează tocmai exprimarea limpede, ușoară, imagistica ce trădează o seninătate necontrafăcută și o frustă receptare a calmului cîmpenesc: „Fluturi zbor, gonind iubirea printre florile udate,/ Ce-și deschid pieptul lor gingaș și din zbor i-ademenesc" *(Plăcerile vieții cîmpenești)*.

Pesemne că nu tocmai pasteluri trimisese Volenti „Convorbirilor", în 1873, cînd fusese refuzat, ci meditații. Că junimiștii au avut cuvînt să le ignoreze o dovedesc versurile inserate totuși de poet în volumul *Cîteva strofe*, în partea a doua.

Îndată ce se întoarce în țară, probabil prin 1877, Volenti intră în magistratură, colindă prin Tutova, Putna și Brăila. E însă atent la viața culturală și părerile lui sînt diametral opuse celor ale junimiștilor. Spre exemplu, el consideră că adoptarea noilor forme de viață culturală și socială după 1848 s-a făcut fără convulsii, deși admite că e posibil să se fi petrecut și unele mărunte erori. Acum, în 1879, Volenti

BDD-A1466 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

poartă și o polemică, cu insignifiantul junimist Petru Verussi, care îi contrazisese ideile expuse în articolul *Arta în progresul nostru*. Celelalte două articole pe care le va publica tot în „Pressa" reprezintă un atac la adresa modului în care își imaginа Volenti că înțeleg junimiștii literatura. Sînt citați Taine, Eug. Véron și Ch. Levêque, se afirmă că Homer și Shakespeare au scris nu după principiile unei „estetici absolute", ci sub înrîurirea „ideilor, a moravurilor, a tendințelor de care erau încungiurați". Iar artiștii moderni, susține Volenti, nu trebuie să pornească de la scrierile antichității, ci de la realitățile lumii lor. Pentru că, își argumentează Volenti opinia, „este peste putință de a admite că un scriitor, un artist, să se poată apăra de influențele psihologice care să întind în jurul său ca aerul pe care îl respiră și să producă numai sub impulsul unor principii platonice".

Opinii ferme, pe care Volenti le-a profesat cu statornicie de-a lungul anilor, desfășurîndu-le cu argumentația stringentă pe care i-o oferea bogata sa cultură. Renumit în Iașii anilor 1890—1900 pentru inteligența și obiectivitatea pe care le proba în orice împrejurare, „gingașul Volenti" — cum era poreclit la Junimea — se ferea cu îndărătnicie să ia cuvîntul fie în întrunirile societății literare pe care o frecventa, fie chiar în Cameră, unde a fost o vreme deputat. Era, susține Panu, „un spirit delicat literar", dominat însă de o excesivă neîncredere în sine și de timiditate [1].

Cu atît mai interesantă devine scrisoarea pe care o prezentăm mai jos, mărturie rară a gîndurilor lui Volenti, în particular, și a mentalității junimiste, în general. Misiva își sporește valoarea și prin faptul că de la Volenti nu au rămas decît puține scrisori, și acelea dintr-o perioadă de formare (1877—1879). Ele îi erau trimise lui Iacob Negruzzi, pe care nu-l cunoștea decît puțin și căruia, firește, i se adresa cu o deferență ce împiedica orice spontaneitate.

Datată 27 februarie 1885, scrisoarea de față se adresează unui „Vasile", care nu poate fi altul decît Vasile Pogor. Cîteva argumente vin să susțină această afirmație. Astfel, paranteza de după dată cuprinde o expresie tipică lui Pogor. „Iași, februariu în 27. Anul 1885" — precizează Volenti. Și apoi continuă : „Totul după *porcii de creștini*". Cuvintele subliniate de Volenti însuși fac parte din bagajul de invective amicale pe care Pogor le distribuia în Junimea cu larghețe și pe care Volenti le folosește acum pentru a crea de la bun început o atmosferă care să amintească, pe cît posibil, de „zeflemeaua" junimistă. E greu de presupus că Volenti ar fi folosit o expresie caracteristică lui Pogor în cazul în care s-ar fi adresat altcuiva. Apoi, în chiar primul paragraf al scrisorii, Volenti îl gratulează pe acela căruia îi trimite scrisoarea cu următoarele cuvinte : „prea desăvîrșita și neburgheza Măriei Tale Autoritate". După cum se știe, singurul junimist care avea o neștirbită faimă de nonconformist era Vasile Pogor și cuvintele excerptate mai sus lui i se potrivesc deplin.

Întreaga scrisoare mărturisește asupra statorniciei convingerilor lui Volenti, rămas credincios opiniilor exprimate cu un deceniu în urmă, reafirmate și acum, cu prilejul discutării volumului întîi din lucrarea lui Gobineau, *Essai sur l'inégalité des races humaines*. Așa cum reiese din scrisoare, acesta îi fusese împrumutat de Pogor. Restituindu-i-l, Volenti îl însoțește de lunga misivă din care vom reproduce fragmentele semnificative. Este necesar să subliniem de la început fermitatea atitudinii, subtilitatea raționamentelor, lărgimea de vederi pe care Volenti le demonstrează în comentariile sale. El sesizează lesne cîteva importante fisuri ale concepției lui Gobineau, între care și aceea, gravă, de a nu se conforma totdeauna faptelor. Într-o formă glumeață, i-o și comunică lui Pogor, mare amator de paradoxuri și totdeauna gata să li se supună : „E probabil că atunci cînd, scormonindu-se fapte istorice îndestulătoare pentru a combate pe Gobineau și cînd aceste fapte vor fi concludente în contra arbitrarelor sale concepțiuni, d-ta, împreună cu *comitele* Gobineau vei zice : *je m'en fiche, tant pis pour les faits*".

Lui Gobineau i se recunoaște o „imaginațiune bogată" și o „vastă erudițiune", dar i se reproșează faptul că nu a luat în considerație „nici o înrîurire externă (guvernămînt, instituții, locurile și climatul, lux, moravuri, creștinism)". Volenti admite anumite „inegalități etnice", dar nu și explicarea acestora exclusiv printr-un „principiu intern de diferențiare".

[1] G. Panu, *Portrete și tipuri parlamentare*, București, Lupta, 1893, p. 172—173.

BDD-A1466 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

Întemeindu-se pe argumente pozitiviste și evoluționiste, Volenti îl combate pe Gobineau prin prisma rezultatelor la care acestea ajunseseră : „Cum ? Atunci cînd știința actuală stabilește că omul este rezultatul unei evoluțiuni în ordinea animală, evoluțiune în care accidentele lumii externe au cel mai de căpitenie rol, *onorabilul domn Gobineanu* îndrăznește să așăze așa, ca din senin, că rasele omenești să nasc cu anumite însușiri, vecinic permanente, vecinic identice și fără ca lumea din afară să aibă vre o putere apreciabilă asupra determinării sau modificării lor !".

Din această obiecție fundamentală Volenti deduce o alta, care privește însuși conceptul de *civilizație*, așa cum îl înțelege Gobineau, și se arată un adversar decis al paseismului gînditorului francez. Volenti nu admite cu nici un preț că trăinicia unui „agregat social" depinde de puritatea lui etnică și, pentru a demonstra șubrezenia poziției lui Gobineau, întreprinde un lung excurs în istoria popoarelor indian și chinez.

Fără prea mulți sorți de reușită însă, Volenti intenționează să argumenteze că nu puritatea etnică este aceea care a contribuit la îndelungata viață a societății indiene, ci modul de organizare pe caste, cu alte cuvinte — formele de viață socială. Același lucru i se pare lui Volenti că l-a constatat și în împărăția chineză, despre care are însă o imagine cam idilică, proprie multor europeni la sfîrșitul secolului trecut.

Oricum, din întreaga argumentație a lui Volenti reiese cu limpezime importanța acordată de el vieții sociale a unui popor. El nu se oprește însă aici, ci introduce în discuție noțiunea de *progres*, căreia Gobineau i-a acordat un alt sens sau, mai bine zis, nu a pus-o în valoare. Față de apologia pietrificării sociale, la care nu o dată Gobineau recurge, Volenti afirmă necesitatea mișcării sociale, a necontenitelor transformări, absolut necesare în desfășurarea unei vieți sociale sănătoase și fructuoase. Căci pe Volenti nu-l interesează, precum pe contele francez, păstrarea privilegiilor unei anumite clase — în decădere acum în toată Europa — ci gradul de utilitate pentru întreaga societate : „Eu știu una și bună. Progresul stă în mișcare și mișcarea este viață [...]. Ce-mi pasă mie că din amestecul meu ca norod roman cu gali, cu greci, cu iberi, cu pelasgi, cu vandali, ostrogoți, arabi, vizigoți, frînci, alani, avari, germani etc. etc., și tot neamul lor, poate să-mi schimb *forma mea externă politică*, poate să-mi schimb și numele, dacă din acest *talmiș-balmiș* iesă un agregat social vioi, diștept, harnic, plin de vlagă, care strămută munții din loc în loc, împreunează mările, măsoară cu compasul distanța stelelor, știe toate, robește natura vrăjmașă, îngenunchind-o la picioarele sale ? Ce-ți pasă cine sunt, dacă sunt ?"

Expresie tipic junimistă a respectului pentru om și pentru muncă, rîndurile lui Volenti sînt o dovadă în plus a emulației spirituale ce a domnit în rîndurile Junimii.

✦

Iași, februariu în 27. Anul 1885
(Totul după *porcii de creștini)*

Iubite C. C. Vasile,

„Aveți puțintică răbdare..."

Vă trimet volumul I din onorabilul Gobineau, *comite*. Fiind însă că această operă mi s-a împrumutat spre cetire de către prea desăvîrșita și neburgheza Măriei Tale Autoritate, să-mi permiteți mie, burghezul sau, mai bine, *pastramagiul* (stil Caragiali) de cetitor să-ți comunic impresiile ce am cules din *citania* pomenitei opere.

Nu știu unde am cetit o povestire anecdotică, în care să spunea că un autor faimos, croind o teorie năstrușnică prin îndrăzneala și noutatea ei, cînd i se opuse în contra acelei teorii desmințirea formală pe care-i dedeau faptele, el răspunse cu acea siguranță care, în general, caracterizează pe *panteiști* (sic !) : „tant pis pour les faits".

E probabil că atunci cînd, scormonindu-se fapte istorice îndestulătoare pentru a combate pe Gobineau și cînd acele fapte vor fi concludente în contra arbitrare-

BDD-A1466 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

lor sale concepțiuni, d-ta, împreună cu *comitele* Gobineau vei zice : *„je m'en fiche, tant pis pour les faits"*.

De aceea, nu voi cerceta lucrul din acest punct de videre, mai întîi pentru ca să nu mă apostrofezi cu acel inexorabil „tant pis" și apoi pentru că în materie de *teorii generale* eu unul cred că, fiind dat calabalîcul atît de numeros și variat a faptelor sau fenomenelor omenești, să poate iscodi orice explicare, orice filozofie a vieții istorice a noroadelor, se pot da, într-un cuvînt, atîte și atîte soluțiuni teoretice, încît să aibă pentru ele și aparența adivărului științific și sprijinul faptelor din cartea vieții.

Și deci sub acest din urmă raport considerată opera lui Gobineau, desigur că ea este o măiastră lucrare, produs a unei imaginațiuni bogate și a unei vaste erudițiuni.

Că se par a exista inegalități [...] nu se începe îndoială ; dar întrucît aceste deosebiri se pot atribui exclusiv unui principiu intern de diferențiare, fără a se ține samă de nici o înrîurire externă (guvernămînt, instituții, locurile și climatul, lux, moravuri, creștinism), iată ceea ce nu mi se dovedește îndeajuns ! ? Cum ? Atunci cînd știința actuală să încearcă a stabili, și în oarecare măsură stabilește, că omul este rezultatul unei evoluțiuni în ordinea animală, evoluțiune în care accidentele lumii externe au cel mai de căpitenie rol, *onorabilul domn Gobineau* îndrăznește să așăze așa, ca din senin, că rasele omenești să nasc cu anumite însușiri, vecinic permanente, vecinic identice și fără ca lumea din afară să aibă vre o putere apreciabilă asupra determinării sau modificării lor !

Una la mînă. Mai departe.

D-sa mai susține că *civilizațiunea* este rezultanta acțiunii mai mari pe care o produc acele două tendinți psihologice [...], *tendința utilitară* (rasa galbenă) și *tendința contemplativă* (rasa neagră), principiul barbat și principiul femee ; iar așa fiind înțelesul vorbei „civilizațiune", constată că popoarele din cea mai îndepărtată antichitate erau mult mai civilizate decît cele moderne.

Ba zeu ! ? Oare așa să fie ? ! Gîndesc că o asemene colosală parascovenie nici nu merită discuție. Apoi de unde scoate că *rasa albă* se caracterizează prin instinctul sociabilității, prin nevoia de a trăi în societate constituită, *rasa galbenă* are în sine principiul utilitar, *rasa neagră* pe acel contemplativ-filozofic, iar din amestecul rasei negre cu cea albă au ieșit pornirile estetice, nevoile și creațiunile artei ? Teoria este curioasă, interesantă, însă numai atît.

În fine, cînd vom considera chiar teoria, pivotul pe care onorabilul *comite* și-au așazat toată clădirea, atunci peste nouă surprinderi vom da.

Căutînd onorabilul să ne învețe unde este secretul trăiniciei națiunilor, ne spune că cu cît un agregat social este mai *pur*, cu atît va fi mai *dur ;* cu cît va avea leat mai lung, cu atît mai neamesticat va fi. Ne aduce ca pildă pe *indieni* și pe *chinezi*, a căror viață istorică este foarte mare față cu oricare din existențele cele mai dăinuitoare a modernilor (prin moderni înțelegîndu-se de la Christ încoace). Aceste două popoare sunt astăzi tot aceea ce erau sute de ani în urmă, *deci în netransformare stă deslegarea cestiunei de viață a lor* (pag. 501).

Ian să răfuim această idee.

Deocamdată însemnăm, chiar din capul locului, că curățenia de rasă a acestor două popoare nu este tocmai cea mia dovedită. La indieni și la chinezi amestec există, și încă mult, după chiar *stimabilul* autor (vezi pag. 369 seqq. și 462 seqq.).

Dar admițînd chiar lucrul așa cum să pretinde, să videm, nu cumva adivărul este ascuns sub alte cauze.

La indieni, tot sistemul de alcătuire socială așa cum a fost imaginat și realizat atît de *Purohitas*, cît și de Brahmani, stă înfipt pe ființa *castelor*. Aceste din urmă știm că erau niște pături independente unele de altele, dacă nu vrăjmașe. Brahmanii păstrau secretul științei și a culturii indiene, dar numai ei, ei singuri, povățuiau pe regi și să aflau puși chiar deasupra lor, ei conduceau, într-un cuvînt, toate trebile, de la ei pornea impulsul și puterea. Sub această castă veneau celelalte straturi, reprezentate prin ostași, negutitori, agricultori, meseriași, care mai formau încă alte două caste, însă aceste din urmă erau mărginite într-un cerc restrîns de activitate, nu era învoit nimeni să se dedea la alte îndeletniciri decît acele fatalminte

BDD-A1466 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

distribuite elementului în care să născuseră, fără ca vreodinioară să să poată amesteca *prin căsătorie* între ele sau cu brahmanii, fără ca să poată a le fi cu putință a cunoaște ceva din ale științei monopolizate exclusiv de brahmani. Iar pe treptele cele mai de jos, mulțimea informă, fel de fel de oameni ca rasă, o stare de robie grosolană, supuși la muncile cele mai groaznice, disprețuiți, mizerabili ca vai de dînșii [...].

Apoi, dacă este astfel, *să avem puțintică răbdare* și să ne întrebăm : longevitatea indiană nu provine oare din cauza formei de înjghebare socială ? Da, respundem noi, în contra *comitelui Gobineau ; o astfel de soțietate, cu așa prințipuri* (Caragiali) nu poate decît să trăiască. O societate care nu să mișcă, care s-a osîndit singură la imobilitate în instituțiile sale, care nu permite a se da naștere acelui curent care să cheamă *schimbare de idei*, poate să fiinteze multă vreme. Deci această cristalizare nu provine din curățenia elementului etnic, căci tocmai castele par a conrespunde deosebite elemente etnice, ci din *permanența împietrită* a acelorași instituțiuni.

Dar faptul este și mai caracteristic în cerescul imperiu. Acolo videm că de la familia izolată, luată ca parte individuală în stat, și pînă la chiar întocmirea politică a statului, totul să razămă pe *ideea patriarhală*. Tatăl, stăpînul familiei, regele, fiul soarelui [...]. De acolo în sus plecînd, ne întîlnim cu acel inexplicabil labirint administrativ, din care se compune organismul, formele de stat a societății. Nenumărate și iar nenumărate funcții, o diviziune de lucru administrativ nemaipomenită, vastul mandarinat cu scările sale ierarhice. Acum, pentru că onorabilul *Py-long-Cio*, cunoscutul nostru prietin, spre a lua un exemplu, să-și schimbe bumbii de la haina sa, din galbeni în fișticchii, presupunem adică să treacă de la o funcție la alta (cu care prilej își schimbă și uniforma), omul nostru trebuie numaidecît să facă un examen înaintea unei comisiuni de mandarini superiori. Ei bine, Py-long-Cio, pentru a-și pregăti știința, este de rigoare să învețe un număr anumit de lucruri, care sunt așezate în cărți anume scrise. Dar nu-i este permis, doamne ferește, să știe mai mult, nici să îndrăznească cumva să vie la examen cu vre o *idee nouă*, căci atunci este tratat ca un răzvrătitor periculos societății, exclus de la examen, pedepsit, iar dacă continuie în susținerea fatalelor sale inovări, poate să fie chiar osîndit la moarte pentru *înaltă trădare* (vezi Gobineau, relativ la chinezi).

Acest fapt ne arată că aceea ce interesează în China pe acei *care-i conduc ursitele* (stil oficial românesc) este menținerea unuia și aceluiași *statu-quo* în *ideile generale* a națiunii, *respectarea fanatică a unei singure stări de lucru în toate ;* cu alte cuvinte, a acelorași și numai acelorași *instituțiuni*.

Vra să zică, în rezumat avem : *o mulțime* [...], *iar pe de alta, un vast organism administrativ astfel închipuit, încît funcționează automatic de mii de ani, fără posibilitate de reformă, fie în ce sens.*

Apoi să repetim și-aici întrebarea, *dar mai întîi să avem puțintică răbdare...* Longevitatea chineză nu provine oare din cauza formelor statului, neîncetat aceleași, neîncetat permanente ? Nu mai începe vorbă că aici stă cestiunea, iar nu în puritatea rasei, care, mai la urma urmelor, nu-i pură nici la chinezi, după chiar *amabilul* Gobineau (amestec alb).

Dar, în fine !... Să i le admitem toate cîte le boscorodește în al său *hop* domnul *comite !* Hai să-i facem acest hatîr, mai cu deosebire că nu este în viață, fiind de mult trecut către Domnul. Și să zicem : da, cu adivărat, *musiu* Gobineau are dreptate. Și spune *bine* cîte le spune.

Și dacă așa este, apoi nouă ni se pare că a trăi mult [...], mare lucru după *autorele* nostru, însămnează *a trăi mortăciune*. Căci, te rog eu pe matale, C. C. Vasile, să-mi spui dacă o națiune ajunsă în starea de pietrificare [...] nu să cheamă o națiune *răposată*. De mii de ani stai pe loc, te întinzi la soare și-ți tot privești *vîrful buricului*, și aceasta să cheamă longevitate ? Foarte mulțămim dumitale. Nu-mi trebuie așa trai. Eu știu una și bună : progresul stă în mișcare și mișcarea este viață, *după cum a spus nemuritorul Gambeta* (vezi Caragiali). Ce-mi pasă mie că din amestecul meu ca norod roman, cu gali, cu greci, cu iberi, cu pelasgi, cu vandali, ostrogoți, arabi, vizigoți, frînci, alani, avari, germani etc. etc. și tot neamul lor,

BDD-A1466 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)

poate să-mi schimb *forma mea externă politică*, poate să-mi schimb și numele, dacă din acest *talmiș-balmiș* iesă un agregat social vioi, diștept, harnic, plin de vlagă, care strămută munții din loc în loc, împreunează mările, măsoară cu compasul distanța stelelor, știe toate, robește natura vrăjmașă, îngenunchind-o la picioarele sale? Ce-ți pasă cine sunt, dacă sunt? Ce-ți pasă cum mă chemă, dacă dovidesc că-s diștept?

Și cu aceste rînduri, închei, deocamdată, iubite C.C. Vasile, iscălind cu propria mănu

N. Volenti

(Arhivele Statului Iași, Fond Documente, pachet 357, nr. 3)

BDD-A1466 © 1976 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 00:55:16 UTC)